

Een aparte categorie vormt het gedeelte, waarin het Centrum voor Hedendaagse Sociale Geschiedenis, opgericht op 1 januari 1974, aan de orde komt. Dit geeft aanleiding op te merken, dat in de jaren zeventig verscheidene belangrijke initiatieven in België genomen zijn. Terwijl in Nederland een zekere matheid het historisch bedrijf kenmerkt, vertoont België op allerlei fronten een groot dynamisme.

Nadat de bundel min of meer is afgesloten met een daar nogal merkwaardig geplaatst artikel over het gebruik van stoommachines in de Oostvlaamse nijverheid, vooral die der textiel, vóór 1840, van de hand van A. Linters, volgt hierna een verslag van de discussies over de problemen van de textielmusea in Vlaanderen en Nederland. Zeer belangrijk en onthutsend door pragmatische eenvoud acht ik het voorstel van A. Linters om te denken aan een voorlopig depot van voorwerpen die van belang zijn in het kader van de industriële archeologie. In plaats van zich te verdiepen tot wiens competentie elk relict behoort, bepleit hij een aanvaarden van alles van wat nog te verwerven valt. In tweede termijn kan dan worden bekeken, waar deze aanwinsten het best thuishoren. In Nederland is het zo, dat eerst de bestemming duidelijk moet zijn, voordat van een reddingsoperatie sprake kan zijn. Dit standpunt brengt met zich mee, dat veel verloren gaat, wat beslist gered had kunnen worden. Vernietigen kan nog altijd. Een belangrijk punt dat tijdens de discussies naar voren is gekomen, is dat er een wezenlijk verschil bestaat, zowel qua inhoud als verwerking, tussen een technisch museum en een industrieel-archeologisch thematisch opgezet museum.

Tot slot kan men stellen, dat de hier besproken bundel die een verslag geeft van het vijfde nationaal congres voor industriële archeologie, gericht op de ontwikkeling in de textielindustrie, een werkelijke inspiratiebron betekent om in Nederland meer aandacht te verwerven voor een stuk vrijwel onontgonnen terrein dat niet alleen in wetenschappelijk maar ook in maatschappelijk opzicht zeer de moeite waard is.

H.F.J.M van den Eerenbeemt

J.H. de Groot, *Zaltbommel. Stad en Waard door de eeuwen heen* (Zaltbommel: Europese Bibliotheek, 1979, 484 blz., f49,50, ISBN 90 288 5044 9).

Kosten noch moeite lijken gespaard om eindelijk eens een alomvattende geschiedenis van Zaltbommel en de Bommelerwaard in het licht te geven. Zonder twijfel heeft de auteur, die dit karwei in de jaren 1964-1969 op uitnodiging van de uitgever in zijn eentje klaarde, er flink wat werk ingestoken. Het resultaat dat eerst een decennium later op de markt kon verschijnen dient zich aan als een standaardwerk. Een kloek boek dat door het geringe aantal drukfouten, de nette lay-out en de kwalitatief goede illustraties een verzorgde indruk geeft.

Over de inhoud wil ik niet te zeer uitweiden. In drieëndertig hoofdstukken wordt de geschiedenis vanaf het prille begin rond 850 tot na de tweede wereldoorlog geschetst. Een chronologische aanpak is uitgangspunt geweest en daarbinnen komen zo veel mogelijk onderwerpen aan bod. Naast de politieke en militaire geschiedenis, die een relatief groot aandeel opeist, is er ook aandacht voor de wording van het landschap, het stadsgezicht (in feite beperkt tot een beschrijving van veelal nog bestaande 'monumenten'), voor bepaalde facetten van het economisch leven, voor onderwijs, sociale zorg en kerkelijke verhoudingen. Wanneer men zich niet te veel laat afleiden door de zijpaden die de auteur van tijd tot tijd inslaat krijgt men ook een aardige indruk van Bommels economische bloei als handelsstad in de veertiende eeuw, zijn penibele situatie met name in de zestiende eeuw, het kortstondig herstel rond 1600 en de daarop volgende eeuwenlange toestand van lethargie, waaruit de

stad pas in onze tijd lijkt te ontwaken. De auteur beschrijft dit alles met een zekere verve; enig chauvinisme is hem niet vreemd.

Het zeer descriptieve betoog is gebaseerd op bestaande literatuur, in een enkel geval ook op uitgegeven teksten. Met het gegeven, dat het manuscript al in 1969 voltooid werd, springen zo deze twee belangrijkste beperkingen in het oog. Met enige moeite kan men zich hierbij neerleggen. Ernstiger is het evenwel, dat het in dit boek ontbreekt aan een duidelijk geformuleerde vraagstelling die de zo noodzakelijke structuur had kunnen aanbrengen. Het gevolg hiervan is een opeenstapeling van feiten, van wetenswaardigheden, van gebeurtenissen zonder dat er expliciet verbanden gelegd worden. Dit gemis beperkt het wetenschappelijk belang van zo'n boek aanmerkelijk. *Stad en Waard* staat er in de ondertitel. Vrijwel nergens wordt de interactie tussen de twee goed duidelijk, noch in economische en sociale zin noch in juridische zin. In feite hebben we te doen met een betrekkelijk traditioneel geschiedwerk, waarin compilatie te zeer de boventoon voert.

Op de literatuurselectie als zodanig valt het nodige af te dingen. Zaltbommel en zijn Waard vormen *het* criterium: te vaak lijkt het alsof het om een historisch eiland gaat. Overeenkomsten en verschillen met ontwikkelingen elders komen nauwelijks tot uitdrukking. Weliswaar vermeldt schrijver in zijn bibliografie naast vrij onbetekenende artikeltjes in kranten en regionale blaadjes ook grondige studies van bijvoorbeeld H. van der Wee, W. Brulez en P.W. Klein, maar het lijkt wat onsystematisch. D.P. Bloks boek over de Franken uit 1968 - om maar een voorbeeld te noemen - komt er niet in voor. Door soms te kritiekloos te varen op oudere, om niet te zeggen verouderde literatuur en bronnedities (bij voorbeeld het Gelders Oorkondenboek van Sloet) sluipen tal van foutjes binnen. Ze zijn beslist niet funest, maar hadden toch vermeden kunnen worden door een systematischer heuristisch onderzoek. Het *Bomala* uit een Luikse schenkingsoorkonde van 1034 is niet Zaltbommel, maar Bomal-lez-Jodoigne in de Belgische provincie Brabant, zoals in 1967 door M. Yans op goede gronden werd aangetoond (13). Het oudste dijkrecht van de Bommelerwaard dateert niet uit 1307, maar uit 1327 (20). Ook anderssoortige onnauwkeurigheden kan men aantreffen: het schild als munttype is niet gelijk aan een schilling (35). Het zou onrechtvaardig zijn op al zulke slakjes zout te leggen; het gaat om de opzet van het onderzoek.

Een aanzet tot een bibliografie voor de geschiedenis van Zaltbommel besluit het boek. Jammer, dat de referenties soms inconsequent en onvolledig zijn. Jammer ook, dat het verzamelde materiaal per hoofdstuk geordend is en niet systematischer gepresenteerd. Een notenapparaat en een index moeten we node missen. Het maakt het boek als naslagwerk moeilijk toegankelijk.

De eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat de schrijver zelf niet méér beoogde dan een overzicht van de stand van onderzoek als een uitdaging voor een nieuwe generatie van onderzoekers. In zoverre toont het boek - weliswaar tussen de regels door - ook welke leemten in de historische kennis bestaan. Een deel hiervan is inmiddels opgevuld door belangrijke publicaties als die van de *Geschiedenis van Gelderland* deel II (verschenen in 1975) en niet minder door die van Moorman van Kappen, e.a., *Tieler- en Bommelerwaarden 1327-1977* uit 1977. Verder verschenen in de *Bijdragen en Mededelingen 'Gelre'* van 1976/77 en 1978/79 nog enkele belangrijke artikelen over Zaltbommel en de Bommelerwaard. Hierdoor zijn - buiten de schuld van de auteur - diverse hoofdstukken door de tijd achterhaald, in die zin dat de nodige nuanceringen op bepaalde punten mogelijk zijn en dat reeds een verdieping van inzicht in bepaalde ontwikkelingen en relaties heeft plaatsgevonden.

De plaatselijke bevolking mag zeker verheugd zijn over deze eigen stad- en streekgeschiedenis. Zij mag er echter met anderen, lokaal en regionaal georiënteerde onderzoekers, niet

bij blijven stilstaan. Met dit boek als uitgangspunt valt nog een op moderne leest geschoeide integrale geschiedenis van Bommel en omringend platteland te schrijven. Het archiefmateriaal is, zoals ook de schrijver meedeelt, bij lange na niet uitgeput, ondanks de beruchte negentiende-eeuwse verkwanseling van stukken stadsarchief als oud papier.

Remi van Schaïk

Rik Castelain, *Kinderen en hun opvoeding in de kasselrij Oudenaarde tijdens het ancien régime (1500-1800)* (Oudenaarde: Sanderus, 1979, 184 blz., BF400,-).

Dit werk geeft het resultaat van een uitgebreid archiefonderzoek in een relatief klein gebied, waarbij gezocht is naar gegevens over het kind. Het geeft een welkome aanvulling op reeds eerder verschenen werken, die overigens een stimulans geweest zullen zijn voor het ondernemen van dit onderzoek. In de afgelopen decennia zijn vrij veel werken verschenen die de geschiedenis van het kind tussen 1500 en 1800 als onderwerp - of als één van de onderwerpen — hebben. Daarbij werd in het bijzonder aandacht geschonken aan plaats en functie van het kind binnen het gezin. Reeds in 1960 verscheen van Philippe Ariès, *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*, naar welk werk latere schrijvers steeds teruggrijpen. Ook Castelain noemt hem herhaaldelijk, soms instemmend, soms zich er wat tegen afzettend. In 1966 promoveerde in Nederland H.F.M. Peeters op *Kind en jeugdige in het begin van de moderne tijd ca. 1500-ca. 1650*, dat in 1975 is heruitgegeven. Het komt echter op de literatuurlijst van Castelain merkwaardig genoeg niet voor. Wel heeft hij gebruik gemaakt van de bevinden van Lawrence Stone, neergelegd in zijn *The Family. Sex and Marriage in England 1500-1800* (Londen, 1977); verkorte uitgave Penguin, 1979). Dit zijn slechts enkele titels - men kan er meer vinden in de literatuurlijst van het hieronder besproken werk. Onlangs verscheen bovendien een historiografisch overzicht van studies over het gezin tijdens het ancien régime van de hand van D. Haks in het *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* (september 1980) 235-270.

In de hierboven genoemde werken wordt onder andere getracht een antwoord te vinden op vragen als: hoe bracht een kind zijn jeugd door, welk onderricht kreeg het, hoe besteedde het zijn vrije tijd? De formulering van de vragen is van Castelain (76), die ter plaatse een lichte kritiek uit op Ariès omdat deze naar zijn mening wel wat lang blijft stilstaan bij de wijze waarop het kind is afgebeeld en te weinig antwoord geeft op de vragen die hem, Castelain, interesseren. Overigens kon dat ook moeilijk anders, gezien het geringe aantal voorstudies die vóór 1960 op dat gebied bestonden. Maar ook de archieven blijken slechts ten dele antwoord te geven; men moet bij het onderzoek naar de geschiedenis van het kind daarom een grote vindingrijkheid aan de dag leggen om bronnen te vinden die de statistische en juridische gegevens uit overheidsarchieven aanvullen, zo bijvoorbeeld medische en theologische geschriften en natuurlijk ook dagboeken en brieven. De aan deze laatstgenoemde bronnen ontleende gegevens hebben echter voor het grootste deel alleen betrekking op de bovenlaag van de bevolking, zodat wij over de kinderen in elitekringen veel beter geïnformeerd zijn dan over die van andere bevolkingsgroepen. In de meer algemene werken (Ariès, Peeters), vinden we niet altijd informatie voor welke bevolkingsgroep de gegevens over bijvoorbeeld borstvoeding, inbakeren en uitbesteden van gelding zijn; hierover is nog veel aanvullend onderzoek nodig. Ook zijn ego-dokumenten schaars; de weinige opmerkingen over kinderen die zij bevatten worden daarom vaak aangehaald. Dit is bijvoorbeeld het geval met een wat lakonieke opmerking van Montaigne over de dood van zijn jonge kinderen, waaruit Ariès en anderen afleiden dat ouders zich vroeger niet te sterk